

A bukaresti magyar sajtó a XIX. században

Magyarok jelenléte a román fejedelemségekben már a második évezred első századaitól kimutatható.

A magyarok Bukarestbe érkezésének időpontjáról pontos adataink nincsenek, annyit azonban tudunk, hogy a XV. században katolikus misszionáriusok tevékenykedtek itt is, és 1690-ben két kuruc hadnagy megvásárolta az Ökörkút (Ökörítató) nevű telket. Ezen a helyen épült az első református templom, amely a századok Bukarestbe jövétele után minden protestáns hívő temploma lett.

A Székelyföldről és a Barcaságból bevándorlók hullámaival az olcsóbb élet és munkalehetőség reménye hozta Bukarestbe, amely fontos pihenőhely volt a Konstantinápoly felé tartó kereskedők, fuvarosok, kézművesek számára. Fontos év az 1815-ös, amikor Sükei Imre református lelkész, különválva a szász protestánsoktól, felépítette saját templomát (fából), iskolával és tanítóházzal egyetemben, ahol oktatás magyarul foly. De az értelmiségiek és a vagyonos emberek még túl kevesen voltak ahhoz, hogy kulturális vagy publicisztikai tevékenység is létrejöhessen.

Publicisztikai tevékenységet a Bukarestben elsőként letelepedett művészek folytattak. A brassói Wallenstein (Vella, Valstein, Valstain) Károly német nyelvű újságot adott ki **Bukarester Deutsche Zeitung** címen (1825–1826), majd festőtársával, Szathmáry Papp Károllyal nyomdát létesített. Ez utóbbi szerkesztette az *Illustratiunea* című folyóiratot (1860–1861), amelyben rajzai mellett román nyelven cikkek is közölt; Chladek Antal festőművész pedig a Zaharia Carcalechi által Budán kiadott és nyomtatott **Almanahul romanesc** című folyóiratnak volt a munkatársa és maradt bukaresti letelepedése után is. (Egyébként a bukaresti magyar értelmiségiek inkább erdélyi, magyarországi vagy osztrák lapoknak küldtek publicisztikai anyagot.)

Az 1848/49-es magyar szabadságharc bukása újabb menekülthullámot hozott a román országokba. Kereskedőkön, kisiparosokon és egyszerű embereken kívül most nagy számban értelmiségiek is jöttek, és ennek köszönhetően rövidesen a katolikus egyházközösségek körül erőre kapott és kialakult egy virágzó kulturális és társasági élet, valamint beindult a magyar sajtó.

E kezdeti periódus jelentős személyisége *Koós Ferenc* református lelkész (1828–1905), akit 1855-ben az Erdélyi Református Püspökség Felső Tanácsa kinevezett Bukarestbe. Rövid idő alatt, 26 életévének ifjú lelkesedésével és néhány magyar értelmiségi segítségével kulturális, társadalmi, szakmai társulások alapjait rakta le, és *megjelentette az első magyar nyelvű újságot*.

Az akkori romániai református egyházközösségek a kolozsvári székhelyű erdélyi püspökségnek voltak alárendelve, s így magyar papjaik és felekezeti iskoláik voltak, eltérően a hátrányos helyzetű katolikus egyháztól. A római katolikus egyház a román állam fennhatósága alá tartozott, az istentiszteletet csak néha tartották magyar nyelven, vidéken olasz papok szolgáltak, akik se románul, se

németül nem tudtak. Javult a helyzet a XVIII. században, amikor az Erdélyi Szent Ferenc rend misszionáriusokat küldött ide, akiknek sikerült Bákóban püspöki helytartóságot (vikáriátust) létesíteni. De az 1820–30-as években az olasz misszionáriusok ismét csökkentették a minorita szerzetesek hatását, és emiatt a több évszázada ott élő csángók fokozatosan elfelejtették anyanyelvüket.

Koós Ferenc a kapott pénzadományból a fatemplom helyére újat építtet (1863–66), mely 1959-ig fennmaradt.

Koós tudatában volt annak, hogy ha nem szervezi újjá a magyar nyelvű oktatást, az egyházközség fennmaradása is veszélyeztetett. Bukarestbe érkezve tapasztalta, hogy a református egyház presbiterei a családban románul társalogtak német nemzetiségű feleségeikkel, gyerekeik pedig már nem is tudtak magyarul: „*azt azonban tudtam, hogy gyermekeink a magyar nemzetre nézve mind elveszettek. Ilyen a bukaresti magyarság sorsa... ha iskolákról nem gondoskodom, elpusztul ez a kis magyar telep*”. A bukaresti magyarság már egy olyan fura nyelvet beszélt, hogy „*minden figyelmemet meg kell erőltetnem, hogy azt az új divatú magyar beszédet megérthessem*” – vallotta megdöbbenve és fájdalommal a fiatal lelkész.¹ Tehát szükségesnek tartotta, hogy a gyermekek a felekezeti iskolában sajátítsák el anyanyelvüket.

Az anyanyelv megőrzésében és művelésében, a nemzeti öntudat felébredésében fontos mozzanat Koós kezdeményezésére az első társulatok, egyletek és egyesületek létrejötte 1856-tól kezdve.

A református iskola könyvtárának Olvasóegyletéből lett **Hunnia** egylet létrejötte (1857), egy aktív értelmiségi csoport és tehetőس középrteg kialakulása kedvező szellemi és anyagi feltételeket biztosított egy magyar nyelvű hírlap megjelentetéséhez. A németeknek már több saját újságuk volt.

1860-ban, az első szám szerkesztésekor Koósnak és Oroszhegyi Józsnak vagy Veress Sándornak már volt valamelyes újságírói tapasztalata. Koós például 1855-től a bécsi **Hon**, majd 1857-től a **Kolozsvári Közlöny** munkatársa volt.

1860-tól a XIX. század végéig tíz magyar periodika jelent meg Bukarestben (hetilapok, folyóiratok, évkönyvek vagy naptárak formájában). Mivel a román időszak kiadványok múlt századbéli bibliográfiája hiányos képet nyújt, a bukaresti könyvtárakban végzett kutatások alapján időrendi sorrendben a következő kiadványok találhatóak:

1. Bukaresti Magyar Közlöny (1860)²
2. Missiói Lapok (1866–1867)
3. Bukaresti Híradó (1876–1885)
4. Bukaresti Közlöny (1884–1885, 1899)
5. Bukaresti Magyar Társulat Értesítője (1885, 1895–1897, 1899)
6. Bukaresti Magyar Képes Naptár (1890)
7. Bukaresti Magyar Kath. Segélyező-Egyesület működésének kimutatása (1894–1900)
8. Bukaresti ev. ref. Egyház Értesítője (1899)
9. Romániai Értesítő (1900)
10. A Romániai Magyar Néplap (1900)

Nyolc cím a fentiekből a bukaresti Akadémia Könyvtárában található, egy cím másodlagos forrásból került elő. A tanulmányozott gyűjtemények részben hiányosak.

Érdemes megjegyezni, hogy nyolc cím a tízből papok szerkesztésében jelent meg.

A **Bukaresti Magyar Közlöny** az első magyar nyelvű sajtótermék, amelyet a bukaresti magyarság szerkesztett, s ugyanakkor az első, amely a Habsburg Birodalom határain túl jelent meg. Erről a hetilapról már írtak a '70-es években, de kényszerhelyzetben, megszipítva a valóságot.

A magyar nyelvű újság szerkesztésének az ötlete *Várad* *Ádámé* volt, vallja Koós emlékirataiban, bár az ötlet régebbi keletű. Várad 1859-ben érkezett Bukarestbe családjával, és felkérte Koóst, hogy legyenek munkatársak, és a Hunnia kiadásában jelentessenek meg egy magyar nyelvű lapot. Az erdélyi sajtóban kampányt indítottak anyagi támogatásért s előfizetők toborzásáért.

A szerkesztőség *Szózatot* intézett a „Kárpátokon inneni Magyarokhoz”: *„Fel hát, ti is idegen hon térein szétszórt vándor rokontársak!... Seregeljetek egybe a hazaszeretet nagy gondolatától – áldozatra lelkesülten: hogy kitűzhessük a zászlót melyet követve – a Magyar újjászületés diadalát szabad hazánk térein mielőbb mindnyájan egyesülten ünnepelhessük meg”*.

Az eredmény nem volt a legbiztatóbb, 1860. május 12-én mégis megjelent a mutatványszám 400 példányban.

De Várad hirtelen elhagyta az országot, és Svájcban telepedett le. Koós átmenetileg és ingyen vállalta a szerkesztést, majd a 12. számtól *dr. Oroszhegyi Józsa* lett a szerkesztő, aki 1844 és 1847 között a magyarországi **Jelenkor** munkatársa volt. Bevezette a *Politikai szemlét*, s bár munkahelye miatt Focsaniba költözött, rendszeresen küldöztette cikkeit. Koós ismét egymaga maradt: *„szerkesztő, javító, expeditor, minden én voltam”*.

A lapfej tartalmazta az újság célkitűzéseit: *„közvetítő kapcsul szolgál az Anya Ország és a Román tartományokban szétszórt magyarság közt. Ismerteti a román tartományokat, alkotmányos életét, szokásokat s.a.t. a Magyar és a Román nemzet közös viszonyaira vonatkozó történeti adatokat”*. A 12. számtól kezdve kiegészül a következőkkel: *„politikai iránya a népek s kívált e két szomszéd nemzet testvéresítése... A tiszta jövedelem magyar iskolák alapítására levén szánva...”*

Június 16-a és december 22-e között 27 szám jelent meg. Az első három szám 300 példányban nyomtatódott, az előfizetők száma 220, nagy része a *homból*; 30 példányt a moldvai csángó előfizetőknek küldtek Klézsére (Clejani). Augusztusra az előfizetők száma megkétszereződött.

Az újságot örömmel fogadták a *tartományokban* és a *homból* vagy Bécsben. Gróf Károlyi Gyula szerencsekívánó levéllel együtt 336 Ft adományt is küldött, egy pesti olvasó pedig a következőket írta: *„Az igénytelen kis lap szigetként áll az idegen elem közt, hol oly hosszas távollét után egymásra akadunk. Itt üdvözöllek titeket az anyahomból elszakadt, de édesanyát el nem feledett, meg nem tagadott testvérek; itt üdvözöllek titeket, kedves csángók ...”*

A szebeni **Telegraful** barátsággal említi a Bukaresti Magyar Közlöny megjelenését, ellentétben egy augsburgi lappal, amely „*mumust látva, jajt kiált*”: *„Látszik mennyire terjedt kelet felé is az agitáció, holott már Bukarestben is magyar lap indul meg, bizonyosan az ő befolyása alatt és veszedelmes elvei terjesztése végett”*.³

A szerkesztőségbe érkezett levelek képet nyújtanak a lap elterjedési területéről, közvetve a magyarság földrajzi elhelyezkedéséről: így érkeztek Brailából, Poiesitből, Râmnicu Vâlceából, Pitestiből, Focsaniból, Iasiból, Botostániból, Calarásiból, Turnu Severinből, Temesvárról, Párizsból, Bécsből. A levelek egy része a kereskedelmi élet híreit tartalmazta.

A Bukuresti Magyar Közlöny tematikája nagyon változatos, amint a rovatok címeiből is kiderül: *Magyar és román viszonyok, Levelezések, Tárogató, Szerkesztői mondanivalók, Vegyes, Hirdetések*, valamint *Politikai szemle és Román testvéreink*.

Rendkívüli fontossággal bírnak azok a hírek, amelyek a román fejedelemségekben élő magyarok társadalmi, kulturális és vallási életéről szólnak.

Kimagasló eseménynek számított abból az időből a Kolozsvári Színház bukaresti körútja. Havi Mihály igazgató és színtársulata a *Hunnia* hívására két hónapon át (június 4-étől augusztus 4-éig) opera és balett-előadásokkal szórakoztatták a bukaresti magyarságot; Hollósy Kornélia román dalokat is énekelt. *Aldunai* álnéven, számról-számra zenei krónikákban számolnak be a turnéről. Az első előadáson a *Hunyadi László* c. magyar operát mutatják be, „*fulladásig megtelt*” terebben. Az olasz nyelven előadott áriákat hidegebben fogadta a közönség a krónikás szerint: „*itt az ideje, hogy mutassuk be művészetünket a világnak..., de tegyük ezt szép anyanyelvünkön...*”

Bár az előadások *fullasztó hőségben* zajlottak le, a siker oly nagy volt, hogy még a román muzsikusk cigányok is énekelték a *Hunyadi László* indulóit, mi magyarok pedig „*becsülés és szeretet tárgyai lettünk az idegenek előtt*”. Októberben a Bukuresti Magyar Közlöny lefordította a **Ravista Carpatilor**ban megjelent krónikákat, melyek a turnéről szólnak. még ha nem is hiányoznak az elmarasztaló megjegyzések, a szerző – valószínű Nicolae Filimon író – kijelentette: „*el kell ismernünk, hogy Hunyadi bármelyik jól szervezett európai színháznak is becsületére válna, úgy volt előadva*”.⁴

A kulturális hírek révén értesült az olvasó pl. a Turnu Severin-i olvasóegylet létrejöttéről vagy Szent István megünnepléséről a Hunnia egyletben.

Az ismert orvos, Fialla Lajos a közegészségüggyel kapcsolatban írt cikkeket.

A magyarok vallásos életével kapcsolatban két problémát kellett megoldani: az egyik egy misszionárius református lelkész kinevezése, aki Ploiestiben lakott volna, s onnan látogatta volna legalább évente a többi magyarok lakta várost is, a másik pedig a moldvai csángók tragikus helyzetének megoldása.

A csángók problematikussá helyzetével már a mutatóványszámmal kezdődően foglalkoztak, közölve Jernei János útinaplójának részleteit. Az ott élő katolikus misszionáriusok olaszok voltak, nem tudtak magyarul. A magyarul beszélő híveket megbüntették, hogy „*a népből a magyar érzelmet és nyelvszeretet minden áron irtogassák, és az általuk könnyebben tanult oláhhhoz szoktassák. Már hogy részben célukat el is érték, nem ugyan szép, hanem a legbotrányosabb eszközökkel: mint korbács és pálca, főleg pénzbeli büntetés által, hol a gúny vagy parancsszó sikertelen maradt*”. Ezért a helyzetért – véli a szerkesztőség – nem az olasz papok a hibásak, hanem a magyarok, mert nem voltak képesek hűséges papokat kiválasztani soraikból.⁵

Az 1859-es *Prospektus Missionis Romano-Catholicae in Moldavia...* 50 310 katolikust emleget, 26 plébániát, ugyanannyi pappal. Ebből nem tudjuk, mennyi volt a magyar, de magyar papok csak Tamásfalván, Nagypatakon, Forrófalván, Gorzafalván, Dormánestin és Pusztinán voltak.

A csángók helyzetének megoldása azért is nehéz volt, mert jó pár nemzedékkel azelőtt letelepedett kivándorlókként Moldvát tartották hazájuknak „*és csak erről mondja vagy mondaná, itt élned hálnod kell*”. Jobb időkre várnak „*még jőni fog,*

még jóni kell egy szebb kor...”, s volt is valamicske remény: Cuza kormányzó eltörölte a botozást, és valószínűleg elfogja törölni a jobbágytságot is.⁶

Megállapították viszont „*az itteni magyar nemzedék neveltetésének rettentő elhanyagolását*”.⁷ Az iskoláztatás ügyében megpróbáltak pillanatnyi megoldásokat bevezetni: a *Szent István Társulat* magyar kiadványokat küldött, fiatalokat tanítottak Erdélyben; Bákóban *tanítói képezdét* létesítettek vagy papneveldét. A legjobb megoldás az lett volna, ha minden magyarok lakta helyiségben elemi iskolát nyitnak, majd a legjobb diákokat elküldik a *honba*, azzal a kikötéssel, hogy visszajövetelkor oktatók vagy a templom szolgálói legyenek.

Az újságban többször gyűjtést indítottak, hogy a csángóknak templomot építsenek; bizonyos összeg be is érkezett.

A Bukaresti Magyar Közlöny tartalmaz adatokat a bukaresti iskolák helyzetéről is. 1860-ban a bukaresti református magyar iskolának 74 tanulója volt. Koós újjászervezte: a lányoknak tanítottak vallást, magyar és német nyelvet, földrajzot, magyar történelmet, erkölcsant, számtant, írást és éneket, a fiúknak latin nyelvet és természetrajzot is. Fontos szerepe volt a magyar táncoknak és énekeknek a „*nemzeti szellem ébresztése és folytonos táplálására*”.

Bukarestben a református egyházközség volt a legszegényebb. Koós elődei támogatást kértek a *Gusztáv Adolf Egylettől*, de elutasították őket azzal, hogy Bukarestben már épült egy protestáns templom (a német).

Bukarestben működött egy német evangélikus iskola, négy elemi osztállyal s *diakonissa növeldével*. Magyar gyermekek is tanultak itt, azzal a feltétellel, hogy „*nur Ungarisch nicht sprechen*”.

A legjobban megszervezett felekezeti iskola azonban az *angol kisasszonyok intézete*, egy igazi „*pompás zárda*”. 1852-ben létesítette monsegn. Parsi főpap, és bentlakása is volt.

A Bukaresti Magyar Közlöny bemutatta a román valóságot is. A pantelimonti nemzeti agráriskolával például kétszer is foglalkozott. Ennek egyik alkalmazottja, Lukács Farkas, magyar állatorvos volt. Megemlítette Gh. Lazart, a román oktatás megalapítóját, akinek mellszobrát a készülő Egyetem (építője a magyar Dávid Mihály) udvarára fogják helyezni. *Úti képek román honból* cím alatt olvashattak Curte de Arges-ről, utalásokkal Manole Mester legendájára, vagy egy visszapillantást a *román és magyar nemzet százados* közös küzdelmeire vallás, haza és szabadságért.

Bár G. M. Busuioceanu, a *Secolul* szerkesztője külön felkérte Koóst a románokat is érdeklő cikkek lefordítására, de ő nem vállalkozott rá. Román levélben válaszolt a Bukaresti Magyar Közlöny hasábjain Megköszönte a neki szánt figyelmet, hangsúlyozva, hogy hírlapjának célja a két szomszédos nemzet testvériesülése, „*akik annyi évszázadon keresztül együtt ízelették az édes és keserű serleget, bíborszínű véruket ontották, hogy láncaiktól megszabaduljanak*”. A felkérésre azonban kénytelen nemet mondani, mivel ismeri eléggé az „*édes Román nyelvet*”. Szeretné, ha léteznének tankönyvek, nyelvtanok és kétnyelvű szótárak: latin–román és román–magyar, amelyek segíthetnének a „*két vitéz nép testvériesülésében*”.⁸ Kérte is a szerkesztőt ezen munkák kiadására, s azt is megígérte, hogy a magyarok vállalják a nyomtatás költségeit, és így gyors léptekkel elerjednek a magyarság köreibe. Befejezésül Koós azt kéri, hogy adjanak lehetőséget arra, hogy a magyarok megbizonyítsák, szeretik a román nemzetet és nyelvüket is meg szeretnék ismerni.

Ám a román–magyar viszony nem feszültségmentes. A baráti viszonyt itt-ott elsötétítik az 1848-as forradalom be nem hegedt sebei vagy a nemzetiségek problémája. A vádaskodások és támadások, a válaszok a *Román testvéreink* rovatban jelentek meg. Lehetséges, hogy a növekvő magyarellenes hangulatot Oroszhegyi cikkei is szították, aki bemutatta az olasz politikai helyzetet, és Garibaldit méltatta. Ismertté válik Kossuth *Duna konföderációs* terve is.

A **Nationalul** 70. számában a „magyarok pokoli tervei”-ről beszéltek, és annak lehetetlen voltáról, hogy két ennyire különböző nép, mint amilyen a román és a magyar, valaha is kiegyezzen egymással. A Bukuresti Magyar Közlöny vitája a fenti újsággal a román és magyar hódítókról folyt a továbbiakban. A románok – írta a lap – büszkén emlegetik a római népet, amely pedig „zsarnok nép” volt, a „dicsősége az uralomban állott; azon sajtáságban, melyet most a magyaroknak oly irtózatosságnál ró föl... Tehát a magyarban halálos bűn az, mi a román nép őseinek dicsőségét teszi. Mivel az ősök között nem találni közös érintkezési pontot, azt „a román és magyar nemzet sok százados közös küzdelmeiben kell keresni.”⁹

Időközben megsokasodtak a panaszok, hogy a lap nem érkezett el az előfizetők-höz. Az osztrák hatóságok betiltották terjesztését Ausztria területén. A Fejedelemségekben az **Independenta** és a **Nikipercea** című lapokat tiltották be. Koósnak ekkor még csak „a rendőrfőnök úr által szóbeli megintés küldeteti”.

Aztán a román állam 5000 piasztornyai kauciót kért a nyomtatási engedély meghosszabbítására, ezt azonban a *Hunnia* nem tudta kifizetni. A Bukuresti Magyar Közlöny megszűnt, és Koós többet nem szerkesztett lapot. Emlékirataiban megemlíti, hogy Ion Ghica belügyminiszternek sem volt ínyére az újság, bár a magyarok barátjának tekintették: „Ő is úgy értette a magyar barátságot, hogy mi magyarok haladjunk, gyarapodjunk Ungáriában, de ne náluk”.

* * *

Hat év elteltével jelent meg Bukarestben a második magyar nyelvű periodika **Missiói Lapok** címmel (1866–1867); tulajdonosa és felelős szerkesztője *Czelder Márton* volt: „az első protestáns magyar missionárius és a missió vezetője”. Havi lapnak indult; az első szám még Bukarestben jelent meg, de aztán a szerkesztőség átköltözött Galatiba, ahol még négy számot sikerült kiadnia, ezután megszűnt.

Az *Előszó* Czelder szándékát ismertette: a református egyház sorsának figyelemmel kísérése a diaszpórában és az anyanyelv életben tartása.

A **Missiói Lapokból** megtudjuk, hogy Czeldernek sikerült Moldvában iskolákat, templomokat, paplakásokat építtetnie több városban: Pitesti (1862 – templom, 1865 – iskola), Ploiesti (1862, 1864), Galati (1863 – templom és iskola), Buzau, Braila és Szászút (1866 – iskolák), Focsani (1866 – iskola). Megszervezte a tárgyviseti, campinai, caleni és calarasi egyházközséget, és újabb telkeket vásárolt.

Jelentős eseménynek tüntette fel azt, hogy a bukaresti református templomra az ortodox kereszt helyett felkerült a református csillag. Közölte az újságjában a román állam rendelkezéseit a kereszteléssel, házasságkötéssel és temetéssel kapcsolatban. Még csángó népdalokat is közölt.

Neve mégis inkább az első nagy méretű botrányhoz kapcsolódik, amely a református egyházközségben lezajlott akkoriban. Az 1800-as évek derekán csak Bukarestben létezett állandó református lelkész, a többi városban misszionáriusok tevékenykedtek, akik nem szólhattak bele a bukaresti parókia belügyeibe. Czelder

püspök akart lenni, ezért önkényesen különvált az erdélyi egyháztól, Koóst képzelte bűnök miatt menesztette, és elfoglalta helyét. Az Erdélyi Református Zsinat érvénytelenítette a Koós elleni intézkedést; de Koós végérvényesen távozott Bukarestből Erdélybe, fájdalommal jegyezve meg, hogy mindazért, amit tett, a jutalom „*töviskoszorú és koldusbot*” volt. Elhatározásához hozzájárulhatott C. A. Rosetti kultuszminiszter nyomatékos kérelme is, hogy vállalja el a román református egyház vezetését.¹⁰

* * *

A **Bukuresti Híradó** című hetilap 1876. október 1-je és 1885. október 3-a között jelent meg; szerkesztője és tulajdonosa *Vándory Lajos* volt. Az 1885. május 24-én megjelent 12. szám munkatársként megemlíti Exner Józsefet. A tanulmányozott anyag hiányos, összesen 18 számot tartalmaz. Igen rövid ideig románul is megjelent **Gazet(t)a de Bucuresti** címen; de 1882-től csak magyar nyelven.

Fennmaradt okiratok bizonyítják a szerkesztő pénzügyi nehézségeit: 1877-ben a Bukaresti Osztrák–Magyar Konzulátushoz intézett kérvényben pénzbeli támogatást igényelt azzal az indoklással, hogy a magyar államnak is érdeke a lap megjelenítése, mivel elősegítené a két nép közeledését: kétnyelvűnek is tervezik.

A **Bukuresti Híradó** már 1882-től megkészszerzi oldalszámait, de főleg 1885-től tűnik ki Vándory szerkesztői tehetsége.

Az információk sokféleségét kínálta: kül- és belpolitikai hírek, beszámolók a bukaresti és vidéki iskolák és egyházak életéről, a magyar társaságok kulturális tevékenységéről, a budapesti kiállításokról, Erdélyben vagy Magyarországon megjelent cikkekről; egy kis irodalmi rovat elbeszélésekkel és karcolatokkal. Nem hiányoztak a feltűnést keltő hírek vagy hirdetések sem.

Többször kifejezésre juttatták a magyarság lojalitását a román állam iránt, amelyet rendkívül vendégszeretőnek és liberálisnak tartottak.

A magyarok sokra értékelték a sajtó és a társulatok nagy szabadságát: „*ezen a téren nincs Európában állam, amely az idegennek nagyobb szabadságot nyújtana*”.¹¹

Mindez azonban nem zárta ki az állandó támadásokat a román lapok részéről. A **Bukuresti Híradó**, válaszolván ezekre, ismételten hangsúlyozta lojalitását: „*mi itt Romániában élő magyarok tiszteljük a román intézményeket s törvényeket, megtanuljuk a román nyelvet, örvendünk, ha Romániát öröm éri és a legőszintebben veszünk részt Románia balsorsában is*”; vagy: „*merem állítani, hogy mi magyarok jobban szeretjük és tiszteljük Romániát, mint sok szájaskodó, a román nemzet testén élősködő román*”.

A **România libera** hetilap pl. megkérdőjelezte a bukaresti református egyház iskolaépítési jogát, s ezt a magyar szerkesztő *abszurdum*-nak titulálta. Másrészt, a **Románul**, a román kormány hivatalos lapja, egyfolytában „*vandál, vad, szívtelen, a műveltségre képtelen*” népek tartotta a magyarokat, Magyarországot pedig „*egy barbár országnak*”. A vita nem vakítja el annyira Vándoryt, hogy ne ismerné el: a **Románul** „*különbön kitűnően szerkesztett lap*”, s némelykor olyan is előfordul, hogy – vezércikkben! – fájdalommal állapítja meg: „*Magyarország lépést tart a nyugati polgárosodással, [...] a magyar nemzetet nem csak hogy megilleti Magyarországot kormányozni, de azt is megérdemli, hogy ő kormányozzon, mert műveltség és gazdaság tekintetében felülhaladta az összes nemzetiségeket*”.

A **Gazeta de Transilvania** magatartása hasonlóan ellenségeskedő volt, képes lett volna „*minden magyart felfalni*”, tehetetlennek titulálta a magyarokat, s megpróbálta kimutatni, hogy minden magyar tulajdonképpen vagy román vagy zsidó származású.¹²

A legélesebb választ ezekre a támadásokra Vándory adta. Előbb leszögezte azt a tényt, hogy I. Károly király 1881. augusztus 22-én a *Korona érdemrenddel* tüntette ki, amelyet maga C. A. Rosetti – akkoriban ideiglenes külügyminiszter – nyújtott át neki és így biztatta: „*Folytassa Ön eddigi működését, ösmertesse hazáját, szolgálja annak érdekeit, mert az kötelessége minden becsületes hazafinak: mindenek előtt hazáját szolgálni*”.¹³

A bukaresti magyar iskolák problémája több alkalommal is hangot kapott a lapban.

A *Bukaresti Magyar Társulat* szervezeti szabályzata előírta egy önálló iskola létesítését. A „*Célszerű-e Bukarestben egy közös magyar iskola*” című cikk szerzője kijelentette 1885-ben, hogy ez nemcsak megvalósíthatatlan, hanem politikailag időszerűtlen óhaj, amely csak hátrányokat eredményezne. A magyar iskola felekezeti kell hogy maradjon és nem nemzeti, mint amilyen a német vagy a zsidó iskola Bukarestben. Mellékesen azt is megjegyezte, hogy Bukarestben legalább 500 magyar tanuló van, akiknek lehetetlen lenne épületet vagy tanárokat biztosítani.¹⁴

Az is kiderül a lapból, hogy a bukaresti magyar kolónia diplomáciai kapcsolatai a Királyi Udvarral a lehető legjobbak voltak. 1882-ben a **Bukaresti Híradó** 7. számában Carmen Sylva királynőnek ajánlott vers jelent meg, aki viszont koszorút küldött Petőfi szobrára. Olvashatni beszámoló az újság 12. számában (1882) veres Sándor mérnök tollából a magyarok hivatalos részvételéről I. Károly király koronázási ünnepsége alkalmából. Eszerint a küldöttség élén Gyárfás Albert református lelkész állott, s a *Bukaresti Magyar Társulat* tagjai kísérték. A király ezekkel a szavakkal fogadta őket: „*Kívánom, hogy a magyarok mindig békében éljenek közöttünk, s élvezzék azon szabadságokat, amelyek a román nép crejét képezik*”. Este a magyarok végigvonultak a Győzelem útján (Calea Victoriei) égő fákllyákkal, a *Rákóczi indulót* énekelték, és a katonai fúvószenekar kísérte őket.

* * *

Időrendben a negyedik, kéthetenként megjelenő, változatos tartalmú, de politikai színezet nélküli folyóirat a **Bukaresti Közlöny** volt (1884–1885; 1899. új folyam). A gyűjtemény nagyon hiányos: 1885-ből a 8–12. szám, 1899-ből az 1–3.; 5–7. szám található meg benne.

Szerkesztője *Bartalus János* volt, s eredetileg a **Romániai Protestáns Közlöny** címet szánták neki. Bartalus figyelme a *Bukaresti Magyar Társulat* tevékenységére (elnöke is volt), valamint az egyházi és iskolai élet híreire terjedt ki.

A *Bukaresti Magyar Társulat* aktívan működött Bartalus elnöksége alatt. Anyagi kellemetlenségek a kétnyelvű feliratok miatt adódtak: évente 100 frankot kellett fizetni idegen nyelvű cégtábláért.¹⁵

Később a *Társulat* szervezeti szabályzata módosult: rögzítették a tagfelvétel kritériumait (15–50 év között, vallásra vagy nemzetiségre való tekintet nélkül). A tagok rendelkezésére állott egy olvasóterem és egy játékterem; kaptak temetkezési segílyt, de pénzügyekben csak a magyarok szavazhattak. A társulat pecsétje a magyar koronás címet és a társulat magyar nevét tartalmazta.¹⁶

1899-ben botrány tört ki: a társulat kizárta néhány tagját; ezek a román (**Dreptatea, Epoca**) vagy éppenséggel a budapesti magyar sajtóhoz (**Budapest, Budapesti Hírlap**) fordultak.

Bartalus arra használta fel a lapját, hogy válaszoljon a rágalmakra és bíróság elé állítsa a rágalmazókat.

Bár sajnálkozott azon, hogy a bukaresti magyarság széthúzó (kb. 20 000-en voltak), nem próbálta meg elsimítani a konfliktusokat, hanem a román hatóságokat arra kérte, hogy a vele viszályban lévőket utasítsa ki. A veszekedésekkel a bukaresti megyefőnökhöz jutottak, aki az osztrák–magyar konzulátusra küldte őket.¹⁷

Bartalus személyében a református egyház lelkésze is volt, így a hírlap jelezte az akkori legfontosabb egyházi eseményeket, pl. közölte az Erdélyi református Egyház közgyűlésének határozatát, mely szerint Bukarest legyen a havasalföldi és moldvai református egyház központja, a bukaresti lelkész pedig esperesi rangot kapott.¹⁸

Oktatási kérdésekkel is foglalkozott a lap. Romániában nem voltak magyarok által írt tankönyvek, ezért a református egyház pályázatot írt ki a magyar elemi iskolai tankönyvek összeállítására. A pályázóknak tiszteletben kellett tartani a Román Közoktatási Minisztérium feltételeit, pl. azt, hogy az olvasókönyvekben a történelmi és földrajzi tematikájú olvasmányok főleg Romániáról szóljanak, a magyar történelemre vonatkozók pedig tiszteljék a történelmi igazságot. A történelemkönyvekben Magyarország történelmének objektív, sovinszta irányzatok nélküli a románokénak pedig tisztelettel és együttérzéssel történő bemutatását kívánták meg: „nem azért, hogy román gyerekeket neveljünk a magyarokból, hanem hogy olyan polgárokat neveljünk, akik tisztelik annak az országnak az intézményeit és múltját, amelyben élnek”.¹⁹

Néhány hír a bukaresti magyar iskolák helyzetére vonatkozott. Közölték például, hogy az anyanyelv ismerete elhanyagolt: amint egy konfirmáció alkalmával kiderült, 33 ifjú közül 20 analfabéta, s egyesek, bár magyar szülőktől származtak, egyáltalán nem tudnak már magyarul.

„Igaz, hogy idegen országban élünk és szükséges tudnunk ezen ország nyelvét is” – mondta Beke Ráfáel, a Bukaresti Magyar Társulat könyvtárosa – „de nem azt teszi, hogy azért a miénket felejtjük el, vagy meg ne tanuljuk. Legyen azért szent kötelessége minden szülőnek gyermekeit még otthon a családban, mielőtt iskolába jönnének, szép nyelvünkre megtanítani”.²⁰

Egy másik aggodalomkeltő jelenség a székelyek tömeges kivándorlása volt, amit se a magyar kormány, se a sajtó erőfeszítései nem tudtak megállítani. A **Bukaresti Közlöny** 1899. 6. számában közölte Benedek Elek cikkét, aki megpróbálta elbátortalanítani mindazokat, akik a nem létező ígéret földjét keresték: „hadd ragaszkodjék a nép az ő földjéhez, s ne azzal orvosoljuk nyomorúságát, hogy a Kánaán földjére csalogassuk, hanem otthon a maga földjén tegyünk lehetővé számára a megélhetést”.²¹

Bartalusnak sikerült még néhány hónappal meghosszabbítania újságja életét **Romániai Értesítő** címen (1899. december 30-ától 1900. május 13-áig). Ez hivatonta jelent meg, és a Bukaresti Magyar Társulat támogatta anyagilag.

* * *

A XIX. századi magyar sajtó egyik kiadványa volt a **Bukaresti Magyar Társulat Értesítője** is. 1883-tól jelent meg,²² de pontos adatok nincsenek róla. A

tanulmányozott gyűjteményben az 1885-ös, 1895–1897-es és az 1899-es évfolyamok szerepelnek.

A *Magyar Társulat* 1857. október 26./november 7-én jött létre (egybeesik a *Hunnia* megalapításának idejével). Alapító tagok *Mester Ede* gyógyszerész, *Koós Ferenc lelkész*, *Krizsanics József* orvos, *Kiss József*, a református iskola tanítója, valamint két tiszt és három iparos voltak.

Mindenik szám 28–34 oldalas, bemutatja a vezetőséget, beszámol a kulturális és társadalmi tevékenységekről, és pénzügyi kimutatást is tartalmaz. Elnököl ebből az időből Bartalus tiszteletes és Ábrahám István. 1895-től állandó dísztagjai az egyesületnek Jókai Mór, „*nemzetünk nagy költője*” és Koós Ferenc, aki Brassóban telepedett le.

Fontos helyet kaptak a *Társulat* életében az évi jubileumi ünnepek. művészi programok népdalokkal, szavalattal, színjátszással, tánccal vagy bálokkal. Ötvenen a tagok közül részt vettek 1896-ban Magyarország fennállásának 1000 éves évfordulóján, ketten pedig jelen voltak Ferenc József császár romániai látogatásakor.

1896-ban a *Társulat* könyvtára 1007 kötetes volt (909 cím). Az előfizetett lapok közt találjuk a **Magyar Hírlapot**, a **Pesti Hírlapot**, az **Ellenzéket**, a **Képes Folyóiratot**, de a román **Universult** is.

* * *

A **Bukaresti Magyar Képes Naptárt** Brassóban nyomtatták. A kötet 140 oldalas, és 31 oldal reklámmelléklet csatlakozik hozzá. Szerkesztője és kiadója a fiatal *Veress Endre* (1868–1953), Veress Sándor mérnök fia.

Veress Endre gyermekkorában Bukarestben járt magyar elemi iskolába, Kolozsváron, majd Bécsben folytatta tanulmányait, s végül történelmi tárgyú kutatásokat végzett Krakkóban és Rómában. Már serdülő korától kezdve kezdte gyűjteni az anyagot a román–magyar kapcsolatokról.

A naptárban megjelent cikk, a „*Bukaresti magyar nyomtatványok*” ezt szemlélteti. 1887-ben levelet írt a pesti Szinnyi József bibliográfusnak, és felajánlotta, hogy a Romániában és Bukarestben megjelenő összes magyar nyomtatványt elküldi. Nagy részét már sikerült is összegyűjtenie, be is mutatott egy párat, főleg a különböző társulatok és egyletek szervezeti és működési szabályzatait.

Veress későbbi munkája a háromkötetes *Román–magyar bibliográfia* (1931–1935) és a tizenegy kötetes *Dokumentumok Erdély, Moldva és Havasalföld történetéből* (1929–1939).

A kalendárium Sándor József üzenetével kezdődik: „*Egy ti közületek*”. Az üzenet mottója C. A. Rosetti egyik gondolata: „*Szeretem nemzetemet, nem gyűlöltem senkit*”. A szerző kinyilvánítja meggyőződését, hogy mindenkinek joga van nemzeti identitását megőrizni, anyanyelvét, vallását, iskoláját és kultúráját megtartani, s köszönet illeti mindazokat, akik ezt a jogot elismerik.

Az *Előszóban* a szerkesztő kijelentette, hogy hazafias kötelességének tartotta a bukaresti magyarok számára kalendáriumot kiadni, annál is inkább, mivel négy éve nem jelent meg magyar kiadvány, és a legváltózatossabb igényeknek kíván eleget tenni. A 25 munkatárs közül 15 tapasztalattal rendelkező, hivatott újságíró volt.

A kalendárium történeti tanulmányokkal vagy emlékezésekkel adott összképet a magyarok életéről. Dr. Márki Sándor pl. felidézte „*A magyar misszió kezdeté*”-t. Bartalus János bemutatta „*A bukaresti ev. ref. egyház rövid történeté*”-t.

Akkori híres magyar személyiségeket is méltattak: Veress Sándor mérnököt vagy Fialla Lajos orvost, aki három kollégájának tevékenységéről is beszámolt, az egyik közülük Carol Davila volt.

Gyárfás Albert újabb részleteket közölt „*A bukaresti magyarok részvételéről I. Károly Király kikiáltása- és koronázásakor*”. A palotai hivatalos fogadáson Gyárfás németül köszöntötte a királyt; este, amikor a királyi pár az erkélyről üdvözölte a magyarokat, Veress Sándor románul gratulált. Vándory szerkesztő pedig román és magyar nemzeti színű szalagokkal átkötött virágcsokrot nyújtott át a királynőnek. Az egész sajtó rokonszenvvel tárgyalta a magyarok részvételét a román nép ünnepén.

A naptár Veress Sándor kiadatlan naplójából is közölt részleteket az emigráció éveiről; tartalmazza Bukarest leírását, romániai cigány dalokat, népszerűsítő cikkeket a selyemhernyók tenyésztéséről stb. A fotók az új református templomot (1863 és 1866 között Koós építette), valamint Koós, Fialla, Veress Sándor arcképét ábrázolják.

Újabb szám megjelenéséről nincs tudomásunk. Az eladásból származó jövedelem egy részét a szerkesztőség magyar iskoláknak szándékozott átadni.

* * *

Tartalom szerint a kalendáriumhoz hasonló a **Bukaresti Magyar Kath(olikus) (Gyermek) Segélyező Egyesület működésének kimutatása** (1894–1900). A jótékonyági egyesület 1886-ban jött létre. Ábrahám István alapította, aki a *Bukaresti Magyar Társulat* elnöke lett 1895-től. Azt nem tudjuk, hogy 1894 előtt jelent-e meg hasonló jelentés.

Az egyesület célja jótékonykodó, vallásos és hazafias: „*szegény sorsú földieinknek minél több szolgálatot tenni, a katolikus vallásérzelmet növelni és a magyarságnak itt külföldön tiszteletet szerezni*”.²³

A pénzügyi helyzet kimutatásaival az egyesület bizonyítani igyekezett, hogy nem állt módjában nagyobb támogatást nyújtani a katolikus iskoláknak; ugyanakkor kiderült pl., hogy 1896/97 között a 6933 frankos összköltségből csak 1252 frank volt a segélyek és ösztöndíjak összege.²⁴

A baratai templomban 1852-től szerzetes pap tanított. Az oktatás németül folyt, de magyar órákat is tartottak. 1898-ban 150 magyar tanulója volt. Volt három katolikus leányiskola is magyar tanulókkal.

* * *

A **Bukaresti ev. ref. Egyház Értesítője** 1899-től jelent meg – egy másodlagos forrás szerint²⁵ Az **Értesítő**ben bejelentették a születéseket, elhalálozásokat, házasságkötéseket, tájékoztattak a felekezeti iskola helyzetéről, a *Bukaresti Magyar Társulat* fontosabb rendezvényeiről.

Az iskola 160 tanulója négy osztályba járt. A tanulók száma nagyobb lett volna, de nem tudták biztosítani a Román Közoktatási Minisztérium által előírt anyagi feltételeket, s így nem kaptak engedélyt az összes érdeklődő tanuló beíratására.

* * *

A **Romániai Magyar Néplap** a tizedik, Bukarestben megjelent magyar kiadvány, és 1900. január 7-e és december 30-a között terjesztették. Alcíme szerint

„vallás és ismeretterjesztő társadalmi hetilap” volt. A 3. számtól elmaradt a „vallás” szó, a 26. számtól „ipari és kereskedelmi tudósítóval bővített ismeretterjesztő társadalmi hetilap” lett.

Szerkesztője Bálinth János katolikus pap volt, a 38. számtól pedig Rákosy Gerő. A cikkek nagy része névtelen.

Az első számban az *Olvasóinkhoz!* című beköszöntőben a hetilap a „vallás és magyar nemzeti érzés ápolását” nevezi meg céljaként.

A lap jól szerkesztett. Van vezércikke, irodalmi rovata, kül- és belpolitikai hírvata (*A nagy világból, Hazai híradó, Romániai híradó*), humor, reklámok, hirdetések, a vallási és a kulturális élet hírei, kereskedelem stb. A szerkesztő nagy figyelmet szentel a szenzációs híreknek: balesetek, öngyilkosságok, titokzatos eltűnések, betörések, feltűnést keltő házasságok stb. Gyakori hirdetésekkel az új Gusztáv Albrecht nyomdát népszerűsítette, amelynek magyar betűket is szerzett a létező német és román mellé.

Címlapján a magyar és a román címer a „legjobban kifejezik a romániai békés egyetértést”.

Leginkább a magyarságot érintő kulturális eseményekről számolnak be; és bár a szerkesztő katolikus pap volt, ugyanúgy beszámoltak a reformáció ünnepéről vagy a magyar protestáns nőszövetség tevékenységéről (ez utóbbi célja a szegény gyerekek iskoláztatása volt), mint a katolikus vonatkozású eseményekről.

A szerkesztőnek nem voltak ínyére az akkori veszekedések, amelyek zavarokat okoztak a magyarok életében, sőt perekké fajultak, és ironikusan jegyezte meg: „bárcsak jönne már a jómunka idő, hogy nem lenne idő perlekedni”. Bálinth szerint a magyar társulat célja semmi esetre sem „az egyleti ügyek felett civakodni” volt, hanem a nevelő, oktató, az általános műveltséget fejlesztő tevékenység.²⁶ Ez volt a célja pl. az 1890-ben létesült *Szent István Király gyermekei egyletek*, amely az inasokat támogatta és nevelte.

Az inasok neveltetése közkedvelt téma volt akkoriban. A szerkesztő szerint ha hiányzik az anyanyelv, az a nemzeti öntudat elvesztéséhez vezet: „számos Magyar család gyermekei anyanyelvükön beszélni sem tudnak... sőt vannak olyanok is, akik szégyenlik anyanyelvüket hangoztatni... azok bizonytalannal nem tudják, nem tanulták a Magyar nemzet páratlan történelmét, nem ismerik a Magyarok irigylendő hősi dicső múltját és jelenét”.²⁷

A székelyek aggasztóan nagy méretű kivándorlása ebben a lapban is hangot kapott. Hírt adnak arról, hogy két év alatt 31 076 székely távozott Erdélyből törvényesen. 1900-ban csak februárban pl. Magyarország 15 000 útlevelet bocsátott ki, nagyrészt Amerikába, de 2357-et Romániába.

László Gyula, a marosvásárhelyi *Ipari Kamara* titkára a budapesti *Magyar Nemzeti Közgazdasági Társasághoz* intézett interpellációjában olyan intézkedéseket javasolt, amelyekkel megállíthatják az emigrációt.

Az utolsó, 52. szám felszólította az előfizetőket számláik kiegyenlítésére; több mint száz személy ugyanis nem fizetett. Anyagi támogatás híján a lap megszűnt.

* * *

A két világháború között az Erdélyből történő kivándorlás elérte tetőfokát: a statisztikai adatok szerint Bukarestben 70 000 magyar élt. Természetes, hogy a periodikák száma is megnőtt. A két világháború közötti időszakban Nagy-Romániá-

ban megjelent magyar sajtó bibliográfiáját a budapesti Nemzeti Könyvtár könyvtárosa, Monoki István állította össze. Ennek alapján megállapítható, hogy a szellemi központ Kolozsvár volt. Az 5626 cím közül 457 itt jelent meg magyar nyelven. Bukarestben 76 címet talált Monoki.

Bár az általam áttanulmányozott gyűjtemény hiányos volt, a kutatásból nemcsak a sajtó helyzetéről kaphattunk képet. Az elemzett lapokból a bukaresti magyarság kulturális, vallási és társadalmi életének számos jellemző vonására is fény derülhetett.

JEGYZETEK

- 1 Koós Ferenc: *Életem és emlékeim. Brassó, 1890.* 1. k., 372–373. p.; 2. k. 9. p.
- 2 Bukarestben már nem található meg; létezik a kolozsvári, nagyenyedi és marosvásárhelyi könyvtárakban.
- 3 *Bukaresti Magyar Közlöny*, 10. sz.
- 4 Ua. 19. sz.
- 5 Ua. 6. sz.
- 6 Ua. 5. sz.
- 7 Ua. 7–9. sz.
- 8 Ua. 21. sz.
- 9 Ua. 23. sz.
- 10 Koós Ferenc i. m., 2. k., 243–246. p.; 417. p.
- 11 *Bukaresti Híradó*, 1885. 12. sz.
- 12 Ua. 1885. 16., 18. sz.
- 13 Ua. 1885. 16. sz.
- 14 *Bukaresti Híradó*, 1885. 23. sz.
- 15 *Bukaresti Közlöny*, 1885. 9. sz.
- 16 Ua. 1899. 2. sz.
- 17 Ua. 1899. 5. sz.
- 18 Ua. 1885. 10. sz.
- 19 Ua. 1899. 7. sz.
- 20 Ua. 1855. 8. sz.
- 21 Vö.: *Levél a székelyleányokról.*
- 22 Vö.: Veress Endre: *Bukaresti magyar nyomtatványok = Bukaresti Magyar Képes Naptár*, 1890. 113. p.
- 23 *Bukaresti Magyar Kat. segélyező egyesület...* 1894/5. 8. p.
- 24 Ua. 1896/8. 17. p.
- 25 *Romániai Magyar Néplap*, 1900. 34. sz.
- 26 Ua. 1900. 29. sz.
- 27 Ua. 1900. 38. sz.

Hencz Hilda